

Drukwerk

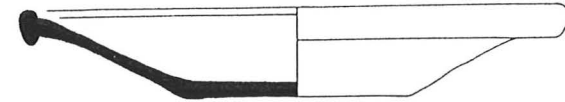
REDACTIE RENUS
Geregracht 50
2311 PB LEIDEN

PORT BETAALD
LEIDEN

'RENU'S'

MEDEDELINGENBLAD VAN DE

A.W.N. AFD. RIJNSTREEK

*Vaandeldrager op een Nederrijnse schotel, Parmentier, 1614.
(Tekening L. den Hollander)*

Nota Bene: de volgende vergadering is op 26 september!

Renus is een uitgave van de afdeling Rijnstreek van de Archeologische Werkge-
meenschap voor Nederland (A.W.N.) en verschijnt tenminste tweemaal per
jaar. Oplage 200 stuks. Redactie: P.J.M. de Baar.

Redactieadres: Geregracht 50, 2311 PB Leiden (werkruimte Rijnstreek).

+ + + + +
Gegevens uit *Renus* mogen worden overgenomen, mits met voldoende bronver-
melding en een kopie van het artikel, waarin gegevens uit *Renus* werden
verwerkt, aan de redactie wordt gestuurd.

+ + + + +

Vondstmeldingen

Als u iets gevonden heeft, waarvan u denkt dat het van belang kan zijn, of als u
weet dat anderen vondsten hebben gedaan, belt u dan a.u.b. met een van de
volgende mensen:

Dick van der Kooij, Welterdreef 93, 2253 LJ Voorschoten, tel. 071-764072

Leo den Hollander, Coornhertstraat 55, 2332 AP Leiden, tel. 071-312172

Bob van den Berg, Annie Schmidlaan 38, 2343 BH Oegstgeest, tel. 071-175009

Ook houden wij ons aanbevolen voor melding van plaatsen waar graafwerk-
zaamheden plaats (gaan) vinden. Help mee het bodemarchief te redden: een
kleine vondst kan het begin van iets belangrijks zijn!

Meehelpen met de opgravingen?

Heeft u belangstelling om actief deel te nemen aan het veldwerk, dan kunt u in
de veldwerk-agenda zien welke projecten in uitvoering zijn of binnenkort zullen
komen. Voor de precieze gegevens over plaats en tijd kunt u de bovenstaande
telefoonnummers bellen. Met nadruk wordt erop gewezen, dat ervaring
absoluut niet vereist is.

Restaureren, tekenen en vondstverwerking

Deze werkzaamheden vinden plaats in onze werkruimte, Geregracht 50 te
Leiden, elke maandag (behoudens als er een lezing is) vanaf 20.00 uur.

Opgave nieuwe leden

Nieuwe leden kunnen zich aanmelden bij de Ledenadministratie van de
A.W.N., Postbus 714, 3170 AA Poortugaal. Het lidmaatschap kost voor
volwassenen f 65,- per jaar. Leden ontvangen zesmaal per jaar het tijdschrift
Westerheem. Nieuwe leden worden persoonlijk uitgenodigd voor een eerste
kennismaking met de afdeling.

MEDEDELINGEN

EXPOSITIE

Zoals u waarschijnlijk zult weten, heeft de AWN het bovengedeelte van het
Romeinse huis op Archeon in Alphen aan den Rijn tot haar beschikking.

In deze ruimte geeft de vereniging een beeld van haar activiteiten door middel
van voorlichting en de aanwezigheid van een (bepaalde) expositie, waarin door
de verschillende afdelingen uit het land een overzicht van hun activiteiten kan
worden gegeven.

Het bestuur wil graag weten of er binnen de afdeling leden zijn die het leuk
vinden voor het jaar 1995 een presentatie/expositie namens onze afdeling te
verzorgen of daaraan mee te helpen. De presentatie zal gedurende het gehele
seizoen 1995 in Archeon te zien blijven en moet daarom eind maart 1995 klaar
zijn.

Belangstellenden kunnen zich, liefst vóór 30 september, opgeven bij Marie-
France van Oorsouw (tel. 071-218741) of Ernst Sprietsma (tel. 071-315218).

RESTAURATIE

Ons "gast-lid" Anton van Meurs, afkomstig van de Stichting Oudheidkundig
Bodemonderzoek Hoeksche Waard, heeft daar een aantal ook voor ons
toepasbare technieken geleerd op het gebied van de restauratie/conservering
van aardewerk, glas en leer.

Als daarvoor binnen de afdeling belangstelling bestaat, is hij graag bereid op
de maandagavond in het verenigingsgebouw aan de Geregracht deze kennis
over te dragen.

Belangstellenden kunnen zich ook in dit geval opgeven bij Marie-France van
Oorsouw (tel. 071-218741) of Ernst Sprietsma (tel. 071-315218).

LEZINGENmaandag 26 september

Mw. drs. C. Vermeeren (BIAX)

Wat u altijd al over hout uit opgravingen had willen weten . . .

Vooraf in West-Nederland, dat veel bebouwing in natte gebieden heeft gekend, wordt bij opgravingen herhaaldelijk hout aangetroffen. Dit blijkt een veelzijdige informatiebron over het verleden te vormen. Naast enige kanttekeningen bij de aanpak van het opgraven van hout, komen de volgende onderwerpen aan de orde:

- determinatie van houtsoorten (met enige houtanatomie)
- bewerkingsporen en houtgebruik; langs deze weg kan zowel de selectie van bouw hout als de achtergronden daarvan worden nagegaan.
- dateringsmethoden (¹⁴C en dendrologie).

maandag 7 november

Mw. drs. H. van Londen (IPP/Archeon)

Midden-Delfland in de Romeinse tijd: site en off-site

Vanaf 1990 is in Midden-Delfland door het Instituut voor Pre- en Protohistorische Archeologie van de Universiteit van Amsterdam (IPP) ieder jaar intensief onderzoek verricht naar bewoning uit de Romeinse Tijd. Er zijn heden ca. 20 vindplaatsen onderzocht met verschillende conserveringsomstandigheden. Het onderzoek heeft tot inzichten geleid wat betreft huizen, erven en gebruiken. Behalve aan de vindplaatsen zelf is ruime aandacht besteed aan het gebruik van het land tussen de vindplaatsen. De resultaten zijn dusdanig dat men mag stellen dat Midden-Delfland in de Romeinse Tijd in de kleiige gebieden geheel in cultuur is gebracht. Vanzelfsprekend zal ook ingegaan worden op de resultaten van het onderzoek van de vierfasige boerderij in Schipluiden, die deze zomer volop belangstelling van de media kreeg.

maandag 12 december

Drs. M.Th.R.M. Dolmans (Gemeente Leiden)

Archeologisch onderzoek op het Vrouwenkerkhof in Leiden

In de zomer van 1994 is op het Vrouwenkerkhof in Leiden een onderzoek verricht naar begravingen die bleken te dateren uit de 15de eeuw tot ca. 1813. Zowel door studie van het botmateriaal als van schriftelijke gegevens (grafboeken) moeten de tientallen graven een bijdrage leveren aan de kennis van de Leidse bevolking uit de aangegeven periode. Het onderzoek naar de lichamelijke toestand van de overledenen, uitgevoerd in het Anatomisch Laboratorium van de Rijksuniversiteit Leiden, vormt dan ook een cruciaal onderdeel van de studie.

Aanvang steeds 20.00 uur, Gemeentearchief, ingang Vliet 45, Leiden.

BIJ DE VOORPLAAT

Bij de verwerking van het vondstmateriaal afkomstig van de AWN-opgraving in het voormalige Parmentier-complex aan de Lammermarkt, kwam een fraai voorbeeld van Nederrijnse decoratietechniek aan het licht. Het betreft een roodbakkende, aan de binnenzijde geglazuurde schotel met een doorsnede van 36 cm., versierd met de afbeelding van een vaandrager.

De vlag is opgevuld met dunne slibbanden van witbakkende engobe. De contouren van de vaandeldrager (witte engobe) zijn door de decorateur met een vaste hand ingekrast. Naast de afbeelding is het jaartal 1614 te herkennen. Op de bovenrand zijn haaks op de buitencirkel een aantal slibstrepen aangebracht. Deze worden afgewisseld door strepen die parallel lopen met de buitenomtrek. Deze decoratietechniek is verder ook aangetroffen op het (imitatie) Werra-aardewerk, dat in Enkhuizen is opgegraven. De datering van de schotels loopt vrijwel parallel.

L. den Hollander.

UIT DE PERS

Zowel in huis-aan-huisbladen, de zondagsbladen als het enig overgebleven dagblad in Leiden is de nodige aandacht geschonken aan zaken als de opgravingen aan de Koenesteeg, Vestestraat, Vrouwenkerkhof en Roomburg. Vooral de vondst van twee schedels van Romeinen aan de Koenesteeg kreeg veel aandacht; de wat meer sensatiebeluste bladen begonnen meteen te speculeren over de doodsoorzaak van de betrokkenen, hoe gruwelijker, hoe mooier. De losse hoofden en de toestand van de halswervels duiden er wel op dat de betrokkenen mogelijk onthoofd zijn, maar meer dan dat valt er toch wel niet te zeggen. Het gissen naar de motieven van de dader(s) is natuurlijk pure speculatie en hoe voorzichtig een archeoloog zijn bevindingen ook naar buiten brengt, de fantasie van bepaalde journalisten zorgt wel voor de conclusies. Hoe dan ook, zelfs publiciteit van de roddelpers is nooit weg. In ieder geval neemt het aantal nieuwsgierige toeschouwers er behoorlijk door toe.

Ook de vondst van een stuk stadsmuur tussen de oostzijde van de Vestestraat en de westkant van de Herengracht kreeg de nodige aandacht. Hier bleek maar weer eens het nut van de archeologie voor de huidige bouwers: de aannemer kon nu rekening houden met de muur i.v.m. de plaatsen waar hij heipalen moest slaan.

Ook de plek van de voormalige Vrouwenkerk leverde het nodige op: behalve veel menselijke botten ook het nodige moeilijk te verklaren muurwerk. Het graafwerk hier werd hier hoofdzakelijk door de gemeentelijke autoriteiten verricht.

Roomburg tenslotte bracht de pennen in beweging wegens het flinke bedrag (ruim acht ton) dat de Gemeente ter beschikking stelde voor het onderzoek naar de resten van het bij het Romeinse castellum Matilo gelegen bebouwde gebied, vóór de bouw van 750 woningen en andere panden alle sporen zullen uitwissen. Het onderzoek zal aan het licht moeten brengen of er überhaupt wel gebouwd mag worden; als de archeologische rijkdom van het gebied te groot is, kan dat er toe leiden dat de bouwplannen nog eens heroverwogen moeten worden. Het onderzoek zal van januari tot oktober 1995 duren.

Ook Archeon haalde weer de nodige keren de pers; als het niet was i.v.m. de afgelasting van festiviteiten wegens gevreesde overlast voor de buurt, dan was het wel wegens de toch wat tegenvallende bezoekersaantallen. Hopelijk krijgt dit soort berichten geen zodanig negatieve uitstraling dat dit de verdere exploitatie van het themapark nadelig zal beïnvloeden.

BOEKBESPREKINGEN

Epko J. Bult, *IHE-Delft bloeit op een beerput. Archeologisch onderzoek tussen Oude Delft en Westvest.* (Delft 1992). 179 blz. en een ongepagineerde catalogus.

Al bij de eerste aanblik van dit kloeke boek komt men onder de indruk: veel illustraties, waarvan vele in kleur, een keur aan schrijvers, waaronder erkende deskundigen op hun gebied, een zeer uitvoerige catalogus van wat er allemaal gevonden is, kortom, haast te veel om op te noemen. Opvallend is dat het boek volledig tweetalig is, waarbij het Engels steeds op de eerste plaats komt. Gezien de opdrachtgever, het International Institute for Infrastructural, Hydraulic and Environmental, IHE, verbaast dit niet. Het doet even wat vreemd aan, maar het went snel.

Door de grote groei van het IHE was het nodig om een ondergronds laboratorium en een parkeergarage bij de bestaande gebouwen van het Instituut te bouwen. Daardoor moest er een put van ca. 3.50 m in de achtertuin tot aan de Westvest gegraven worden. Stadsarcheoloog Epko Bult verrichtte een uitgebreid onderzoek. Ofschoon de oppervlakte van de put niet eens zo heel groot was, 13 x 23 meter, is er toch een respectabel aantal zaken naar boven gehaald. Omdat, zoals de auteur stelt, het uitwerken van de vondsten bij stadskernonderzoek minstens vijftien keer zoveel tijd kost als het opgraven zelf, en de opdrachtgever de resultaten wilde publiceren bij de officiële opening van het nieuwe gebouw, was er bovendien sprake van een flinke tijdsdruk. Dat er zo'n doorwrocht boek kon verschijnen, wekt dan ook alle bewondering.

Bult zelf gaat in de eerste hoofdstukken diep in op de vroegste geschiedenis: het ontstaan en de ontwikkeling van de stad Delft en het bewuste terrein aan de Westvest, en schetst vanzelfsprekend de geschiedenis van de opgraving. Veel aandacht wordt natuurlijk geschonken aan de vondsten zelf. Met David Fonteijn behandelt Bult de bewoningsresten uit de Romeinse tijd en met Carola Nooijen de Middeleeuwse ceramiek. Glas is, haast vanzelfsprekend, het object voor H.E. Henkes met G.H. Stam, de tabakspijpen zijn behandeld door Jean Kaiser, metaal door Nooijen, leer door Zita van der Beek, hout door Nooijen, en bot door Bult met Robbers. Omdat op de plek van de opgraving vroeger brouwerijen gestaan hebben, wordt ook zeer diep op dat onderwerp ingegaan. Vooral de vondst van allerlei waterkelders en -transportleidingen maakte het nodig om een studie te maken naar het aspect van de problemen van waterverontreiniging en dus de aanvoer en opslag van goed water om bier van te

brouwen. Wanneer voortaan bij een opgraving sporen van een brouwerij aangetroffen worden, zal een goede archeoloog meteen naar dit boek moeten grijpen om dit soort zaken eens haarfijn uitgelegd te krijgen.

Het is verleidelijk om tal van interessante zaken voor het voetlicht te halen, maar ik laat het hier bij een voorbeeld. Er werden grote hoeveelheden horenpitten van geiten aangetroffen en botten, meestal de poten en staarten, waarbij de vraag gesteld werd waarom de rest er niet was. De auteurs verklaren dat door te wijzen op de aanvoer van geitenhuiden vanuit met name Spanje, die hier verwerkt werden tot leer, vooral foedralen. Het had veel voordelen om de poten, staarten en horens aan het vel te laten zitten, maar bij het verder bewerken werden deze uiteraard verwijderd en weggegooid. Vanzelfsprekend is dit alles goed gedocumenteerd en geïllustreerd.

Hoewel het boek dus slechts over een klein stukje binnenstad gaat en vrij specialistische zaken aan het licht gebracht heeft, kan iedere in archeologie geïnteresseerde er het nodige van zijn of haar gading vinden. Voor f 40,- hoeft men zich dus bepaald niet bekocht te voelen!

DIVERSEN

Themadag: Gemeentelijke archeologie, zand erover....? (Met beperkte middelen naar een verantwoord beleid in middelgrote en kleinere gemeenten).

Het is een goede zaak dat de archeologie de laatste jaren steeds meer voor het voetlicht treedt. Opzienbarende bodemvondsten halen zelfs af en toe de landelijke pers en leiden tot enthousiaste reacties. Vooral de grote gemeenten zijn redelijk goed toegerust voor hun taak op het gebied van de archeologie. Zij beschikken meestal over een stadsarcheoloog, een onderzoeksbudget en een afdeling, die zorgdraagt voor het bodemonderzoek en het beheer van het bodemarchief. In middelgrote en kleinere gemeenten is de situatie veel ongunstiger. Daar moet men het vaak hebben van enthousiaste gemeente-ambtenaren en amateur-archeologen. De vraag, die tijdens deze themadag centraal staat, haakt in op deze situatie: "Hoe kunnen de middelgrote en kleinere gemeenten het archeologisch bodemonderzoek en bodembeheer op een verantwoorde wijze ter hand nemen?"

De organisatie heeft geen pasklaar antwoord, maar hoopt wel met deze themadag bij te dragen aan de beantwoording van deze vraag. Verschillende sprekers zullen ingaan op het belang van de archeologie, op actuele ontwikkelingen en vooral op hun praktijkervaringen met gemeentelijke archeologie.

Ervaringen met politiek, organisatie, financiën, publiciteit, samenwerking met amateur-archeologen en met meer praktische zaken zoals de opslag van bodemvondsten, kunnen uigewisseld worden.

De themadag vindt plaats op **vrijdag 30 september** in zaal "Step by step", Turfmarkt 120, Gouda, van 9.30 tot ca. 17.00 uur, en is vooral bedoeld voor medewerk(st)ers van gemeenten, die de archeologie in hun takenpakket terugvinden of de archeologie een warm hart toedragen. Deelname kost f 60,-, waarbij inbegrepen zijn consumpties, een eenvoudige lunch en een borrel aan het einde van de dag. Tevens ontvangen de deelnemers een informatiemap en een boek over de opgraving in de Keizerstraat te Gouda. Voor meer informatie kan men zich wenden tot de afdeling SVM (Stadsvernieuwing, Volkshuisvesting en Monumentenzorg) van de gemeente Gouda: mw. B. v.d. Berg, tel. 01820-88259 of mw. A. van den Berg, tel. 01820-88248.

Graven in een grensgebied. Archeologische vondsten uit de Kromme-Rijnstreek, 1-1000 na Chr.

De streek tussen Utrecht en Wijk bij Duurstede is bijzonder rijk aan archeologische vondsten uit de eerste eeuwen van onze tijdrekening. Niet alleen de Romeinen, maar ook de hen opvolgende volkeren hebben hier veel activiteiten ontplooid, die voor een deel hun sporen in de grond achtergelaten hebben. Vooral Dorestad blijkt een ongelofelijke hoeveelheid voorwerpen opgeleverd te hebben; de plaats was dan ook vele malen groter dan men van tevoren ooit had durven dromen. O.l.v. prof. W.A. van Es is er jarenlang grootscheeps onderzoek verricht en hiervan wordt nu als het ware verantwoording afgelegd. De tentoonstelling loopt van 17 september tot 20 november in het Centraal Museum te Utrecht, Agnietenstraat 1, dinsdag t/m zaterdag van 10-17 uur en zon- en feestdagen 12-17 uur; gesloten op maandag.

Hierbij is een boek uitgegeven, dat de geschiedenis van *Romeinen, Friezen en Franken in het hart van Nederland. Van Traiectum tot Dorestad, 50 v. Chr. - 950 na Chr.* uitvoerig in beeld brengt in 256 pagina's. Onder redactie van W.A. van Es en W.A.M. Hessing gaan auteurs in op tal van belangwekkende deelaspecten van het onderzoek, zoals grafituelen, Romeinse munten, mantel- en kledingspelden en woonhuizen in Dorestad. Kortom, voor wie in deze periode en dit soort zaken geïnteresseerd is, zal dit boek zeker het nodige belangwekkende bieden. Het wordt uitgegeven door Matrijs te Utrecht voor f 49,95.

Nering en vermaak, de opgraving van een veertiende-eeuwse markt in Amersfoort.

Van 3 december tot 19 februari 1995 is in Museum Flehite te Amersfoort een tentoonstelling te zien over de Hof, het plein dat vanouds het centrum van de stad is. De expositie wordt gehouden naar aanleiding van het 10-jarig bestaan van de sectie Stadsarcheologie. Een van de belangrijkste opgravingen vond in 1991 plaats op de Hof. Door opmerkelijke vondsten was het mogelijk meer licht te laten schijnen op het functioneren van een middeleeuwse markt. Er werden restanten gevonden van het marktplein van 500 jaar geleden. De drenkplaats van de markt bleek rond 1380 gevuld te zijn met massa's marktafval. Beter dan welke andere opgraving elders bood deze een beeld van de gang van zaken op een middeleeuwse markt. Zo is uit de vondst van dobbelstenen, bikkels en mondharpjes te concluderen dat het er af en toe vrolijk toe ging.

Op de tentoonstelling wordt een beeld gegeven van de geschiedenis van de Hof aan de hand van schilderijen, prenten en tekeningen. Er zijn ook voorwerpen te zien uit het oude stadhuis aan de Hof, zoals de stadszegels, de stadskist met verschillende sloten en vondsten uit de beerput. Centraal in de expositie staan een aantal "markt-kramen" die zijn volgezet met originele vondsten, zoals slachtafval en een enorme hoeveelheid aardewerk. Het topstuk is het oudste middeleeuwse wagenwiel van Nederland, dat met zorg is geconserveerd. Tenslotte wordt met foto's het verloop van de opgraving getoond.

Bij de expositie verschijnt een gelijknamig boek o.r.v. de stadsarcheologen, dat vanaf 17 november verkrijgbaar is voor f 49,95, in het museum en in de boekhandel. In het boek wordt ingegaan op de geschiedenis van de hofstede van de bisschoppen van Utrecht en hun heren, die hier tot 1259 resideerden. Op deze plek werd later de St. Joriskerk gebouwd. Op de Hof bevond zich ook van 1536 tot 1817 het Stadhuis, waarvan de fundamenten en beerputten opgegraven zijn. Vanzelfsprekend worden alle vondsten uitvoerig besproken. Monique Krauwer en Francien Snieder, *Nering en vermaak. De opgraving van een veertiende-eeuwse markt in Amersfoort* wordt uitgegeven door Matrijs te Utrecht, omvat 160 blz. en illustraties in kleur.

De tentoonstelling is geopend dinsdag-vrijdag 10-17 uur, zaterdag en zondag 14-17 uur, maandagen en feestdagen gesloten. Het museum is gevestigd Westsingel 50.

VELDWERK-AGENDA

- Alphen: Nieuwe ontwikkelingen in centrum worden gevolgd. Veldverkenning in buitengebied.
- Bodegraven: Verkenningen op twee locaties. Een landinrichtingsproject brengt misschien werk aan de winkel.
- Hillegom: Centrum. Terrein vrijgekomen, dat misschien interessant is.
- Leiden: Diverse projecten. Er zijn enkele contacten gelegd. Door de verschillende en onberekenbare snelheden van de plannings is het onmogelijk te zeggen wat nu, later of nooit aan de orde komt. Meldingen van leden welkom!
- Lisse: Aangemeld is het terrein van een verdwenen 17e eeuwse buitenplaats.
- Noordwijk: Booronderzoek op een bouwlocatie.
- Rijnwoude: Koudekerk, Hondsdijkse polder. Vervolgonderzoek door boringen. Hazerswoude, Rijksweg 11. De werkzaamheden worden gevolgd. Hazerswoude Dorp. Proefonderzoek op een sloofterrein.
- Voorschoten: Roucoop. Fundering, wacht op droge periode. Veurseweg. Funderingen in weiland; dito. Centrum. Een bouwproject. Watertransportleiding. Doorsnijdt in O - W richting de strandwallen. Voorzien voor 1994.